

სამშვილდის ნაქალაქარზე ახლად გამოვლენილი ობსიდიანისა და კაჟის ისრისპირები

კვანაძე ლევან,
საქართველოს უნივერსიტეტი
levan.kvaxadze@gmail.com

პრეამბულა

სამშვილდე ერთ-ერთი უძველესი ციხე-ქალაქია საქართველოში, რომელიც ისტორიულ ქვემო ქართლში, თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტში, ახლანდელი სოფელ სამშვილდის მახლობლად მდებარეობს. ძველი მდინარე ჭივჭავისა და ხრამის შესაყარზე ამოზიდული სამკუთხა ფორმის ბაზალტურ კონცხზეა აღმართული. **(იხ სურ.1)** არქეოლოგიური კვლევებით ნაქალაქარზე გამოვლენილია სხვადასხვა პერიოდის ნაგებობებისა და არქეოლოგიური კულტურების კვალი. კერძოდ, კვლევის შედეგად აღმოჩენილია ობსიდიანისა და კაჟის ისრისპირები, რომელთაც ნაშრომში განვიხილავთ. წარმოდგენილი თემა, აქტუალურია და ამავე დროს კომპლექსურად რთული. არქეოლოგიური კვლევების მიუხედავად, რომელიც 2012 წლიდან პერმანენტულად მიმდინარეობს სამშვილდის ნაქალაქარზე, (ხელმძღვანელი დ. ბერიკაშვილი) ქვისა და ბრინჯაოს პერიოდი ფაქტობრივად შეუსწავლელია რადგან, ერთი მხრივ, ეს უკანასკნელი პერიოდი ჯერ კიდევ ფრაგმენტულადაა გამოვლენილი და მეორე მხრივ, განვითარებული და გვიანი შუა საუკუნეების ფენებით არის დაფარული, შესაძლოა, ამავე პერიოდის აქტიურმა სამშენებლო და სამეურნეო საქმიანობამ ფენები დააზიანა. **[ბერიკაშვილი დ, 2018-23; მირცხულავა გ, 1975; ბახტაძე ნ. 2007].**

აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ჯგუფებისთვის მშვილდისარი უძველეს სამონადირეო იარაღს წარმოადგენდა. ასპარეზზე სპილენძის და შემდგომ, ბრინჯაოს გამოჩენამ, ბოლომდე ვერ ჩაანაცვლა ქვისგან დამზადებული ისრისპირები. ამის თქმის საფუძველს კი ხალკოლითიდან, გვიან-ბრინჯაო აღრერკინის ხანამდე სხვადასხვა ძეგლებში, ყორღანებში, თუ სამარხებში, ხშირად აღმოჩენილი ქვის ისრისპირები გვაძლევს. ბუნებრივია, ასეთ დიდ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში გავრცელებული ქვის ისრისპირების ფორმები და დამუშავების მანერა იცვლებოდა, ჩნდებოდა იარაღის ახალი ტიპები, ან ძველი იძენდა ახალ თვისებებს. **[ორჯონიკიძე ა. 2005: ტაბ. I.]**

სურ.1. სამშვილდის ნაქალაქარი. მდინარე ჭივჭავი და ხრამი (სატელიტური ფოტო)/ Samshvilde. Chivchava and Khrami rivers (Satellite photo).

მასალის კონტექსტი

არქეოლოგიური კვლევისას ქვის ისრისპირები ნაქალაქარის სამ უბანზე აღმოჩენილი. პირველი (I) მთავარი საფორტიფიკაციო ნაგებობა „ციტადელია“, რომელშიც, შუა საუკუნეების ნაგებობების ქვეშ, გვიანი-ბრინჯაო ადრერკინის ხანის ფენებია გამოვლენილი. ამავ პერიოდს მიეკუთვნება სამარხი, რომელიც განვითარებული შუა საუკუნეების ციტადელის ნაგებობების ქვეშ დაფიქსირდა. [ბერიკაშვილი დ., კუპალი ი. 2019: 121-132]. ციტადელის უბნიდან რამდენიმე ქვის ისრისპირი მომდინარეობს. მეორე (II) უბანს „სიონი“ წარმოადგენს, სადაც ქვის ისრისპირები, სიონის ტაძრის სამხრეთით გავლებულ თხრილებში აღმოჩნდა [ბერიკაშვილი დ. 2016-2020]. ხოლო მესამე (III), სამეფო უბნის სამხრეთით მდინარე ხრამის ფერდზე დაზვერვების დროს ზედაპირულად გამოვლინდა. იქიდან გამომდინარე, რომ ისრისპირები უძრავი ფენებიდან არ მომდინარეობს, მიზანშეწონილად ჩაითვალა აღმოჩენები არა კონტექსტის, არამედ თხრილებისა და უბნების მიხედვით დაგვემუშავებინა. სტატიის ძირითად მიზანს წარმოადგენს სამეცნიერო სივრცეში შემოიტანოს სამშვილდის ნაქალაქარის ისრისპირებთან დაკავშირებული ახალი ინფორმაცია. თუმცა, მიზნის მიღწევას სერიოზულად აფერხებს ზოგიერთი სამეცნიერო გამოცემის მეტად უხარისხო ილუსტრაცია. პუბლიკაციებში ილუსტრაციები, მეტწილად, მხოლოდ ისრისპირის ფორმებითაა მოცემული, ასევე შემაფერხებელია სტრატეგრაფიული მონაცემების უქონლობა. ამიტომაც ნაშრომში დეტალურად იქნება განხილული ისრისპირების ტიპოლოგიური და მორფოლოგიური დახასიათება. ასევე მიკროსკოპის საშუალებით მიღებული ინფორმაციაც.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მასალა შუა საუკუნეების სხვადასხვა აქტიურობის შედეგად დანგრეული ფენებიდან ან ზედაპირულ მონაპოვარს წარმოადგენს, ეს მოცემულობა დასკვნისთვის ხელის შემშლელი ფაქტორია, ამიტომაც სტატიაში, რიგ შემთხვევაში, თავი შევიკავეთ განმარტებისგან, თუ რომელ კულტურასთან ავლენს კავშირს, ან რომელ პერიოდს მიეკუთვნება მასალა.

ისრისპირების ტიპოლოგიურ - მორფოლოგიური დახასიათება

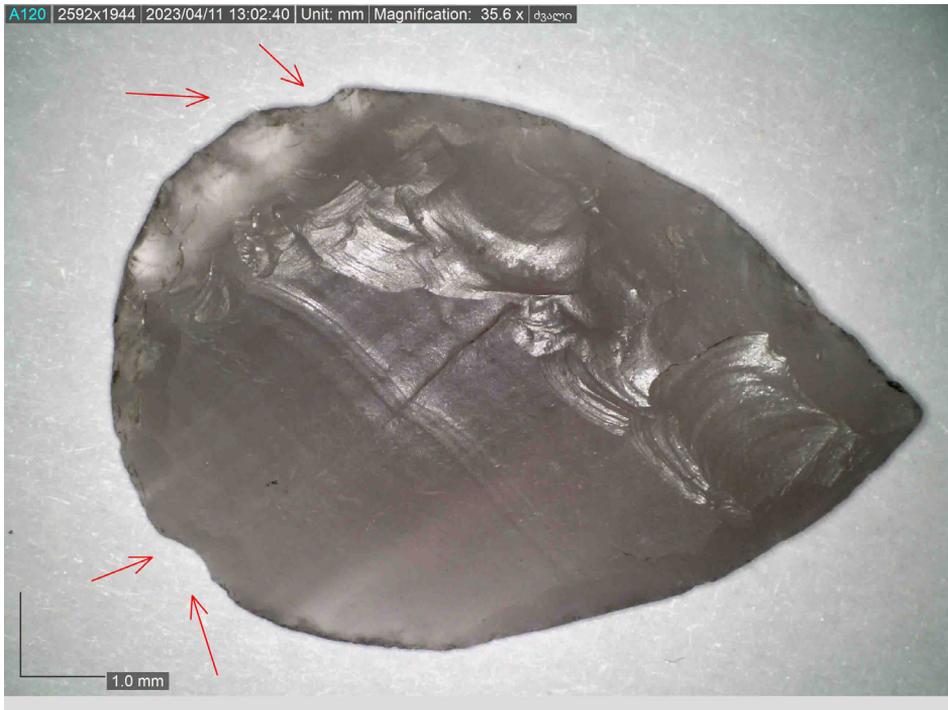
ნაქალაქარზე აღმოჩენილია სხვადასხვა ტიპის დამუშავებული ისრისპირები, ფუძის მოყვანილობის მიხედვით ისინი ორჯგუფად დავყავით: I- ფუძე-მომრგვალებული და II- ფუძე-ამოღარული (**იხ. ცხრილი 1**). განხილვას დავიწყებთ სიონის საკათედრო ტაძრის ჩრდილოეთით გავლებულ თხრილში აღმოჩენილი მასალიდან. თხრილებში გამოვლენილი ორმოები განვითარებული შუა საუკუნეების პერიოდის სამეურნეო (სანაგვე) ორმოებს წარმოადგენდა, სიონის უბნის ტერიტორიაზე გამოვლინდა სამაროვანი. სამეურნეო ორმოებმა და სამარხების გამართვამ, ადრე და შუა ბრინჯაოს პერიოდის კულტურული ფენების დაზიანება გამოიწვია. ეს უკანასკნელი პერიოდი მხოლოდ დაქუცმაცებული კერამიკის ფრაგმენტებით არის წარმოდგენილი. შესწავლილი სიონის უბნის თხრილებიდან ყველაზე საინტერესო № N-7 თხრილში, პირველი (I) ორმო აღმოჩნდა, რომელიც 1.5-მ-დე სიღრმისა და 2-მეტრამდე დიამეტრის ბაზალტოვან დედაქანში იყო ჩაჭრილი. წარმოდგენილი პირველი სამი ისრისპირი ამ ორმოდან მომდინარეობს და მათ დეტალურად განვიხილავთ. სამეურნეო (სანაგვე) ორმოში დანგრეული ფენები იყო წარმოდგენილი, მასალა შედგება, როგორც შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკით, ასევე ბრინჯაოს ხანისთვის დამახასიათებელი ობსიდიანის სხვადასხვა ანატაკეც-ანამტვრევებით და შავპრიალა კერამიკით. ორმოში აღმოჩენილი ისრისპირები წარმოდგენილია ორი ტიპად: ფუძე-მომრგვალებული და ფუძე-ამოღარული. (**იხ. ტაბ. I-II-III**).

ცხრილი. I.	ნივთის დასახელება	სიგრძე (სმ)	სიგანე (სმ)	სისქე (სმ)
ნივთი №1 .N-7 თხრილი	ფუძე-მომრგვალებული	2,4	1,9	0,4
ნივთი №2. N-7 თხრილი	ფუძე-მომრგვალებული	2,3	1,6	0,3
ნივთი №3. .N-7 თხრილი	ფუძე-ამოღარული	2,3	1,5	0,3
ნივთი №4. O-7 თხრილი	ფუძე-მომრგვალებული (დაუსრულებელი ეგზემპლარი)	2,9	2,3	0,4
ნივთი №5. სადაზვერვო მონაპოვარი	ფუძე-მომრგვალებული	3,5	2,4	0,4
ნივთი №6 თხრილ № 68	ფრაგმენტული (ფუძე-ამოღარული)	3,1	2,3	0,6
ნივთი №7. თხრილი: №18	ფუძე-მომრგვალებული	2,4	2,2	0,4
ნივთი №8 ხრამის ხეობა ზედაპირული მონაპოვარი	ფუძე-ამოღარული	5,1	3,1	0,6

ნივთი №1 (პირველი) წარმოადგენს ფუძე-მომრგვალებულ, ობსიდიანის გამჭვირვალე ისრისპირს. ნივთი ანატკეცზეა გაფორმებული, რომლის ზურგის მხარე უხეშად არის დათხლებულ - ატკეცილი, ზედაპირზე ეტყობა ქერცლისებური ატკეცვის ნეგატივები. ატკეცვა მოხდა დათხლების მიზნით, ხოლო გვერდები მცოცავი თანმიმდევრული რეტუმით აქვს გაფორმებული, ისრისპირს ბასრი წვერი და მომრგვალებული ძირი აქვს, მისი ზომებია **2,4/1,9/0.4სმ.** (იხ. ტაბ. I-3 ტაბ III-3)

ტაბ. I

სურ. 2. ფუძე-მომრგვალებული ისრისპირი. სამშვილდე. მიკროსკოპით გადი-
ლებული. (კვახაძე)/ arrowhead with a rounded base. Samshvilde. Magnified by microscope.

ნივთი №2 (მეორე), ასევე, ფუძე-მომრგვალებულ ისრისპირს წარმოადგენს, რომელიც მონაცრისფრო ობსიდიანისგან არის დამზადებული. ნივთი მთლიანად თხელ ანატაკეის ფირფიტაზეა გაფორმებული, (იხ. ტაბ. I-2, ტაბ. III-1.) წვერის მხარეზე არის მოქცეული ანატაკეის დარტყმის შედეგად მიღებული ბურცობი, ზურგის მხრიდან მარცხენა გვერდის ზედაპირი დათხელებულია მსხვილფაცეტა გამაბასრებული რეტუშით, ხოლო მარჯვენა გვერდი ბუნებრივად არის თხელი მოყვანილობის, მხოლოდ მცირე, წვრილი, ნაწილობრივი რეტუშით არის გაფორმებული. ნივთზე მოხდა DinoCapture 2.0 მიკროსკოპით ფოტოფიქსაცია, რომელმაც საშუალება მოგვცა, დაგვეფიქსირებინა ფუძე-მომრგვალებული ისრისპირის გვერდების კიდეზე ორი, ერთმანეთის პარალელური მცირე ჩანატეხი, ცენტრისკენ მიმართული. ისრისპირის გვერდებზე გაფორმებულ ჩანატეხებს, შესაძლებელია, ჰქონოდა დამჭერის ფუნქცია, რათა ტყავით ან თოკით შეკვრისას, ისრისპირის გლუვი ან მჭრელი ზედაპირიდან არ მომხდარიყო თოკის გადასრიალება და ნივთის ტარიდან ამოვარდნა. უფრო მეტი ინფორმაციას სამომავლოდ ტრასოლოგიური კვლევები მოგვცემს.

ნივთი №3 (მესამე) წარმოადგენს ფუძე-ამოღარულ ისრისპირს, რომელიც და-
ზიანებული სახით არის ჩვენამდე მოღწეული (იხ. ტაბ. II-2, ტაბ. III-4.). ნივთს აქვს ფუძიდან წვერისკენ ვერტიკალური ამოღარვა, ისრისპირის შუა ნაწილამდე, რომლის გამოც ძირზე წარმოქმნილია ერთმანეთის ტოლი ორი ფრთა. შიდა ფრთის ფორმა სწორია, ხოლო გარეთა ფრთა, მრგვალი ფორმის რკალს ქმნის. ტიპის მიხედვით ხის

ისრის ტარში თავსდებოდა და მის ფუძეზე წარმოქმნილი ფრთები გვერდებზე უნდა ყოფილიყო გადაშვერილი. ნივთს აკლია ერთი ფრთა, თუმცა ტიპოლოგიის განსაზღვრა მაინც მოხდა. ნივთი პარალელებს პოულობს როგორც შუა ბრინჯაოს მასალაში [იხ. ორჯონიძე ა. 2005. ტაბ. XXVI 1,(7-9) ტაბ. XXXV. ტაბ. XLI], ასევე გვიან ბრინჯაო ადრე რკინის ხანის ძეგლებსა და სამარხებში. [გაგომიძე ი. და სხვა 2023. ტაბ. 124; 2. Philiposyan A. 2014: Tab 4. ჯაფარიძე ო. 1969: ტაბ. XI-61-2.]. ქვის ისრისპირის ზედაპირი მთლიანდ არის რეტუშირებული წვრილფაცეტა თანმიმდევრული გამაბასრებელი ტექნიკით. ანატაკეების ნეგატივები მიმართულია გვერდიდან შიგნით, ძირის მიმართულებით. ასევე საინტერესოა O-7 თხრილში აღმოჩენილი ნივთი №4, რომელიც ფუძე-მომრგვალებული ისრისპირის მსგავს ნივთს წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი მიჩნეული იქნა ნახევარფაბრიკატად, (იხ. ტაბ. I-1) ისრისპირი დაუსრულებელი სახით არის ჩვენამდე მოღწეული. იგი ფორმით ემსგავსება I და II ნივთს, მაგრამ მისი გვერდების დამუშავება დაუსრულებელია და ისრისწვერი ფორმირებული არ აქვს, ასევე, მხოლოდ მარჯვენა გვერდი დამრეცად, ცენტრისკენ აქვს თანმიმდევრულად წაგრძელებულ ფაცეტად ატკეცილი. მისი ზომებია: სიგრძე 2,9 სმ სიგანე 2,3 სმ სისქე 0,4სმ.

როგორც ცხრილი 1-დან ჩანს №07 თხრილიდან წარმოდგენილი სამივე ნივთის სისქე 0.3/0,4 სმ-ია, ხოლო სიგრძე 2,4/2.3 სმ-სა და სიგანე 1,5/1,9 სმ-ს შორის მერყეობს. ზომების შედარება ძალზედ ინფორმაციული გამოდგა იმის მიუხედავად, რომ სამივე სხვადასხვა ტექნიკით არის ატკეცილი და მეორადად დამუშავებული. ზოგ შემთხვევაში ზომებში განსხვავება მხოლოდ მილიმეტრშია. ქვის ისრისპირის გამოკვლევისას შეინიშნა გარკვეული სტანდარტიზაცია და ერთიანი წარმოების ტექნიკა, რაც ქვის იარაღებში რთულად მისაღწევია, რადგან ქვის ატკეცვის ტექნიკით ხდება ნივთისთვის ფორმის მიცემა. თავდაპირველად წარმოიშვა ჰიპოთეზა, ხომ არ იყო ნივთები ერთი და იმავე ადამიანის მიერ დამზადებული. ასევე ზომებზე დაკვირვება საფუძველს აჩენდა, რომ ფუძე-ამოღარული ისრისპირის ნამზადებს, ანუ ნახევარფაბრიკატებს წარმოადგენდა ფუძე-მომრგვალებული ისრისპირები, მაგრამ დეტალურმა კვლევამ, ასევე ანალოგების მოძიებამ და მასალაზე DinoCapture 2.0 მიკროსკოპით ფოტო ფიქსაციამ ამ ჰიპოთეზის ნახევრად უარყოფა გვაიძულა, მიკროსკოპმა დამოუკიდებელი ნივთების დამახასიათებელი კვალი გამოავლინა. (იხ. სურ.2)

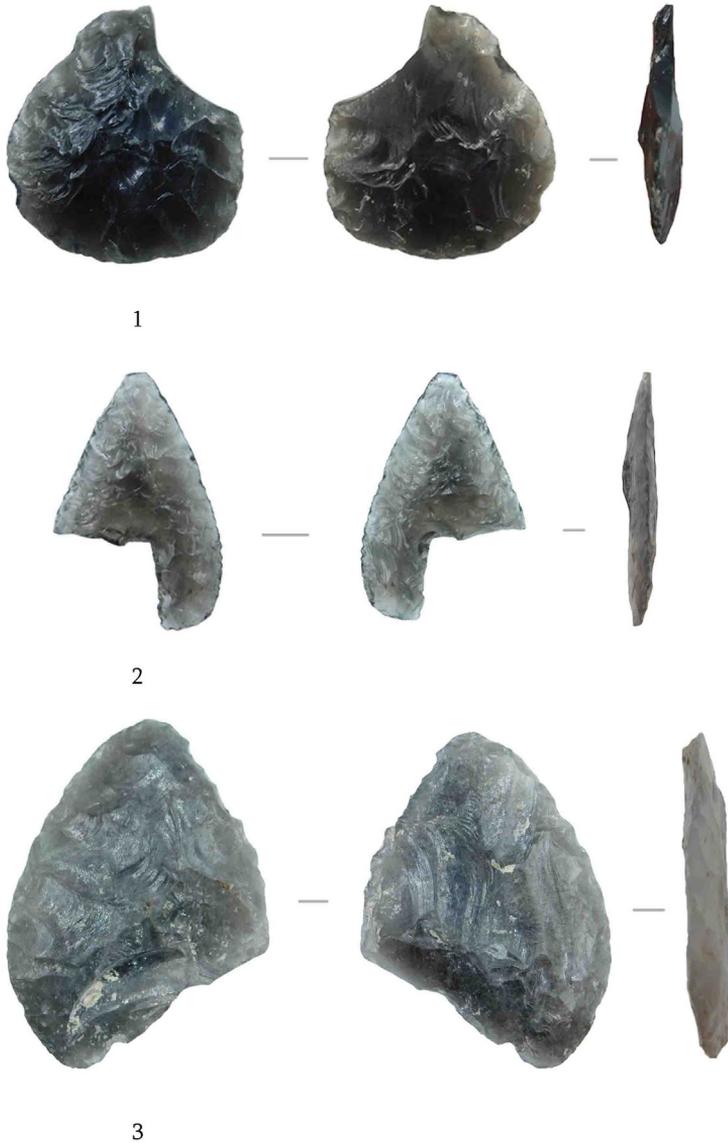
სიონის უბნიდან მომდინარეობს კიდევ ერთი ნივთი - #5, რომელიც მრგვალ-ფუძიანია და წინამორბედებთან შედარებით გაცილებით დიდია მისი ზომები: - სიგრძე 3,5 სმ, სიგანე 2,4 სმ, სისქე 0,4სმ. ნივთი №5 რეტუშირებულია არათანმიმდევრულად მსხვილფაცეტოვანი ტექნიკით. ისრისპირის გვერდები და ფუძე არასწორი ფორმებით ხასიათდება, წვერის ნაწილი შემორჩენილი არ აქვს. ნომერ №1 და №2 ისრისპირისგან განსხვავებით, ის არ გამოირჩევა დახვეწილი ფორმებით და დამუშავების მაღალი დონით, რაც გვაფიქრებინებს უფრო გვიანდელ პერიოდზე. ნივთი გამოქვეყნებულია სტატიის „ნეოლითური ქვის ინდუსტრია სამშვილდედან“ [იხ. ბერიკაშვილი დ., გრიგოლია გ. 2018: 87-15. სურ. 16; ტაბ IV- 1], სადაც ავტორები პარალელებს ავლებენ წოფის ნამოსახლარზე აღმოჩენილ ისრისპირთან [იხ. ნებიერიძე ლ, 2010: ტაბ. XXV-1]. ავტორები აღნიშნავენ, რომ წოფის ქვის ისრისპირი

როგორც ფორმით, ისე მეორადი დამუშავებით და ზომებითაც ანალოგია სამშვილდეში აღმოჩენილი ნივთი №5-ისა, რასაც ერთმნიშვნელოვნად ვერ გავიზიარებთ. **[ბერიკაშვილი დ., გრიგოლია გ. 2018: 98.]** ნაშრომში ქ-ნი ლამარა ნებიერიძე, წოფის ნამოსახლარზე აღმოჩენილ ისრისპირის ფორმებს ასე განმარტავს: ისრისპირი ტოლფერდა მოყვანილობისაა, ერთი გვერდი აქვს ფუძე-მომრგვალებული, გარშემო ოდნავ დაკბილული, იარაღის ცალი მხარე ბრტყელია, ხოლო მეორე კი ამობურცული და მცოცავი რეტუშითაა დამუშავებული. **[იხ. ნებიერიძე ლ. 2010: 53.]** ეს აღწერილობა არ ემთხვევა ნომერ #5 ისრისპირს, ასევე კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას, რომელ პერიოდს მიეკუთვნება მასალა. სტატიაში გადაჭრით ხაზგასმულია, რომ იგი გვიანი-ნეოლითის პერიოდს განეკუთვნება, რაც შეცდომად მიგვაჩნია და ფაქტებიც, რომელსაც ქვემოთ წარმოვადგენთ ამას მოწმობს. ნომერ №5-ის ტიპის ისრისპირები, დიანაც, ვრცელდება გვიანი-ნეოლითში, ხალკოლითში და მტკვარ არაქსის პერიოდში **[იხ. ორჯონიკიძე ა. 2005: 94.]**, მაგრამ ასეთი ტიპის ისრისპირები უფრო გვიანაც, შუა ბრინჯაოს ხანის ყორღანების კულტურაშიც გვხვდება **[იხ. ჯაფარიძე ო, 1969: სურ. 3. ტაბ. III-22.]**. ნივთები №1 (პირველი), 2, (მეორე) და 5 (მესამე) **(იხ. ტაბ. I-2,3 ტაბ. III-1,3)** ემსგავსება ზურტაკეტის №1 ყორღანში აღმოჩენილ მასალას, რომელიც მდინარე ხრამისა და მისი მარჯვენა შენაკადის, მდ. ყარაბულაღის, აუზში მდებარეობს. მასალა დასაკრძალავი დარბაზის კედელთან აღმოჩნდა. ავტორი აღნიშნავს, რომ სამი ისრისპირიდან სამივე სწორფუძიანია (ფუძე-მომრგვალებული) და ტლანქად ნაკეთები **[ჯაფარიძე ო. 1969: 18-19], (იხ. ტაბ. I-4.)**. ტაბულებში წარმოდგენილი ნივთები სამშვილდის ანალოგებად გვევლინება, იმეორებს სამშვილდეში გამოვლენილ ისრისპირების ზომებსა და ფორმებს. **(იხ. ტაბ. I, 2,3)**. ასევე გასათვალისწინებელია მომდინარე კონტექსტი, სიონის უბანზე გამოვლენილი არ არის გვიანი ნეოლითური კერამიკა, ხოლო ქვის ნაწარმი დანგრეული ფენებიდან მომდინარეობს. ნაწარმში დამუშავების სრული ციკლი ისახება, შეინიშნება როგორც ატკეცვის, ისე მეორადი დამუშავების დაბალი დონე. ამ ტიპის დამუშავება არ არის დამახასიათებელი გვიანი-ნეოლითის ან ხალკოლითის კულტურებისთვის. ჩვენი აზრით, უფრო მოგვიანო პერიოდს უნდა მივაკუთვნოთ, ადრე ან შუა ბრინჯაოს ხანას **[კვახაძე ლ. 2020: 108.]**.

ასევე საინტერესოა თხრილ №O-7 და №N-7-ში გამოვლენილი შუა ბრინჯაოს ხანის კერამიკის ფრაგმენტები. მასალა გამოქვეყნებულია ჟურნალ „არქეოლოგიაში“. ავტორი მასალების პარალელებს თრიალეთის კულტურის კერამიკასთან პოულობს, რომელიც შუა ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება. ასეთივე კერამიკაა აღმოჩენილი ახჩიის №1 და №2 ყორღანებში, თრიალეთის #XV, XLXV ყორღანებში **[გაბელაია ნ. 2018: 55.]**. ფაქტებიდან გამომდინარე, ისრისპირების ქრონოლოგია მოექცა შუა ბრინჯაოს ხანაში. ასევე უნდა წამოიჭრას **ჰიპოთეზა: ხომ არ წარმოადგენდა სიონის უბანზე გამოვლენილი მასალები დანგრეული ყორღანის ფრაგმენტებს, რომელიც შუა საუკუნეების აქტიურმა განახლება-გადაკეთებამ გაანადგურა.**

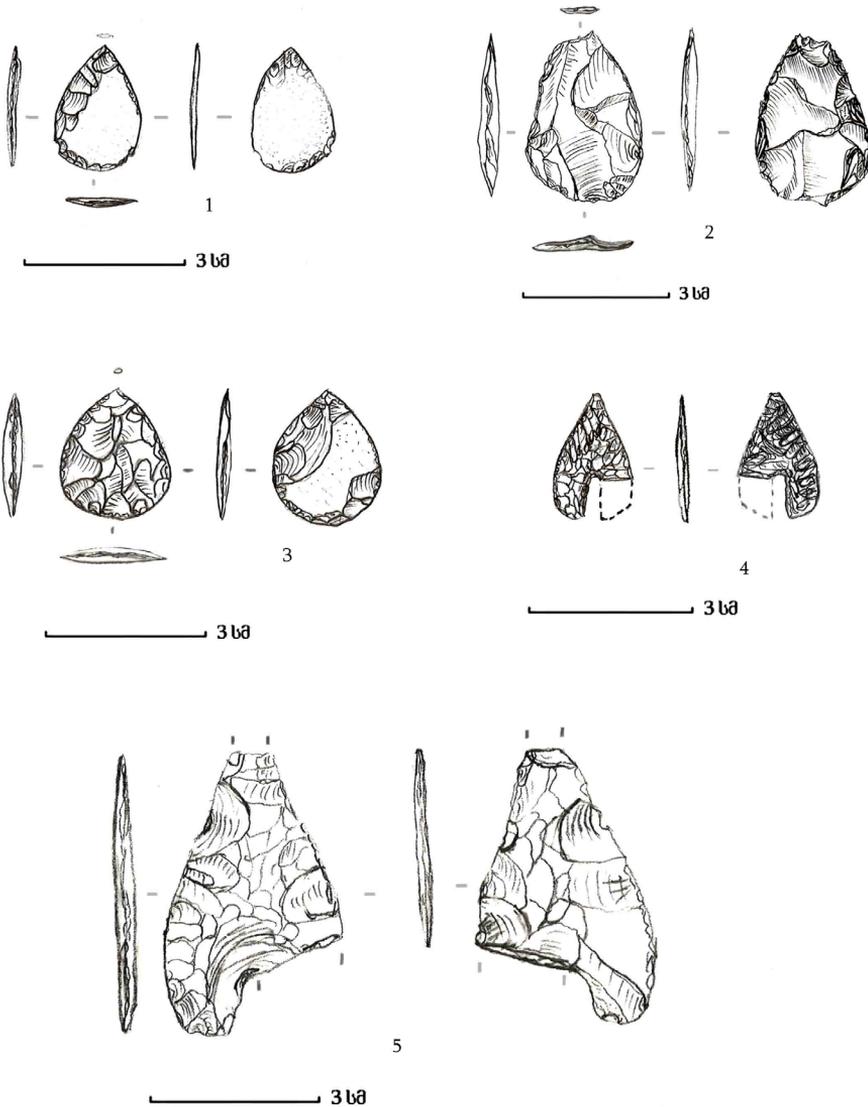
მეორე უბანი ნაქალაქარზე, საიდანაც მომდინარეობს მასალა, არის ციტადელი, - შუა საუკუნეების სამშვილდის ნაქალაქარის მთავარი საფორტიფიკაციო ნაგებობა, მის ქვეშ გამოვლენილ ფენებში ნივთი №6 ფუძე-ამოღარულს ჰგავს, მაგრამ ისრისპირი ფრაგმენტულადაა ჩვენამდე მოღწეული, მას ძირის ნაწილი აკლია რის გამოც პირვანდელი ფორმის, ბოლომდე განსაზღვრა ვერ მოხერხდა **(იხ. ტაბ. II-3)**.

ისრისპირი ნაცრისფერ ობსიდიანს წარმოადგენს, რომლის დამრეცი, რკალისებრი გვერდები მსხვილფაცეტა დამათხელებელი რეტუშითაა გაფორმებული, ხოლო ძირზე მცირედით ეტყობა ამოღარვა. ისრისპირის მარჯვენა მხარე სრულადაა შემორჩენილი, ხოლო მარცხენა ფრაგმენტულია. ციტადელის აღმოსავლეთ უბნიდან მომდინარეობს ნივთი №7, რომელიც ფუძე-მომრგვალებულ ისრისპირს წარმოადგენს. ნივთს განიერი ფუძე აქვს, აკლია წვერის ნახევარი. იგი ობსიდიანის შავ ანატკეცზეა გაფორმებული და გვერდიდან ცენტრისკენ შემოუყვება წნევითი რეტუშის შედეგად დატანილი მსხვილფაცეტა თანმიმდევრული ანატკეცები.

ტაბ. II

საინტერესო აღმოჩნდა ნაქალაქარზე, მდ. ხრამის ფერდზე აღმოჩენილი ნივთი №8 (იხ. ტაბ. I-5, ტაბ. III-5), რომელიც ნაცრისფერ, თეთრხალებიან კაჟზეა დამზადებული, მისი ზომები განსხვავდება ზემოთ დახასიათებული ისრისპირებისგან. მისი ზომებია 5,1//3,1/0,6სმ, წარმოადგენს ფუძე-ამოღარულ ისრისპირს, რომელსაც ალისებრი მოყვანილობის წვერი აქვს. ნივთს აქვს ფუძიდან წვერისკენ ვერტიკალური ამოღარვა, ისრისპირის მესამედის ნაწილამდე, რომლის გამოც ძირზე წარმოქმნილი ფრთის ფორმის შვერილი აქვს შემორჩენილი. ისრისპირის ზედაპირი მთლიანად არის რეტუშირებული წვრილფაცეტა თანმიმდევრული გამაბასრებელი ტექნიკით. ანატკეცების ნეგატივები მიმართულია გვერდიდან შიგნით, ძირის მიმართულებით.

ტაბ. III

აღმოჩენილი ქვის ისრისპირებიდან უმრავლესობა ობსიდიანია, ერთი ეგზემპლარია კაჟი. ობსიდიანის ნედლეულის სიმრავლეს, სხვა ქანებთან შედარებით, საბადოს სიახლოვეს ვუკავშირებთ, იგი ჯავახეთში მდებარე საბადოდან, „ჭიქიანის მთიდან“, უნდა მომდინარეობდეს [Keller et.al. 1996]. ეს ვარაუდი 2018 წელს სამშვილდის მასალაზე ჩატარებულმა კვლევებმაც დაადასტურა. კვლევებმა აჩვენა ქიმიური შემადგენლობის მსგავსება ჭიქიანის მთაზე აღებულ ობსიდიანებთან. ასევე, რაოდენობრივად მცირე ჯგუფი ისეთი იყო, რომელიც სომხურ ობსიდიანთან ავლენდა მსგავსებას. [M. F. La Russa et al. 2019.].

დასკვნა

სამშვილდის ნაქალაქარზე გამოვლენილი **ისრისპირების დამუშავების ტიპოლოგიისა და მორფოლოგიის მიხედვით**, როგორც მასალა, ნედლეულის მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ შემდეგი:

მოპოვებული მასალიდან წამყვანი ნედლეული ობსიდიანია, მეორე ადგილზე დგას კაჟი, ტიპოლოგიით მხოლოდ ფუძე-მომრგვალებული და ფუძე-ამოღარული ისრისპირებია წარმოდგენილი. ამდგვარი ისრისპირები გავრცელებულია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, მისი გავრცელების არეალი მოიცავს გვიან-ნეოლითისა და გვიან-ბრინჯაოს ხანას, ადრე რკინის ხანის პერიოდამდე. ნაქალაქარზე ნეოლითური ფენები ან მასალა ამ დრომდე არ არის მიკვლეული, ხოლო ადრე, შუა და გვიანი ბრინჯაოს კერამიკა ნაქალაქარის სხვადასხვა უბანზეა გამოვლენილი.

ამდგვარად, ტიპოლოგიურ ანალოგებზე შედარების საფუძველზე, შეგვიძლია ქრონოლოგიის დიაპაზონი შევაზიწროვოთ. როგორც ზემოთ მასალის დახასიათებაში დავასაბუთეთ, სიონის უბანზე გამოვლენილი ფუძე-მომრგვალებული ისრისპირები, როგორც დამუშავების ტექნიკით, ისე ფორმებით უფრო შუა ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება, ასევე შეიძლება ითქვას მრგვალფუძიან ისრისპირთან აღმოჩენილ ფუძე-ამოღარულ ისრისპირზე. ხოლო ის ისრისპირები, რომლებიც ციტადელთან არის აღმოჩენილი, ფორმებით და უხარისხო დამუშავების დონით უფრო გვიანდელად მივიჩნიეთ და გვიან-ბრინჯაო - ადრერკინის ხანას უნდა განეკუთვნებოდეს.

საინტერესო გამოდგა ისრისპირების ზომების შედარება. შესაძლებელია ჰიპოთეზის სახით წამოვაცენოთ, რომ სიონის უბანზე გამოვლენილი ყველა ქვის ისრისპირი ერთი ზომის ჩარჩოებშია მოქცეული. გამონაკლისს არ წამოადგენს ფუძე-ამოღარული ისრისპირები, ზომებში, ზოგ შემთხვევაში, განსხვავება მხოლოდ 1 მილიმეტრია, რაც შეიძლება კულტურის უწყვეტობას დაუკავშიროთ, ზომები რჩება იგივე, მაგრამ დამუშავების ტექნიკა იცვლება.

ტაბულების აღწერილობა

ტაბ/Tab. I

1-3. ფუძემომრგვალებული ისრისპირი. სამშვილდე. (ფოტო. ლ. კვახაძე)/ arrowhead with a rounded base. Samshvilde. (photo by k. Kvakhadze).

4. ფუძემომრგვალებული ისრისპირი. ზურტაკეტი. ჯაფარიძე 1969, 31 Abb. XI 6., Bild 9 3 . L-2,5 სმ./arrowhead with a rounded base. Surtaketi. Djafaridze 1969, 31 Abb. XI 6., Bild 9 3 . L-2,5 cm.

5. ფუძემოდარული ისრისპირი. სამშვილდე (ფოტო ლ. კვახაძე)/ arrowhead with a grooved base. Samshvilde. (photo by k. Kvakhadze).

ტაბ/Tab. II

1. ფუძემომრგვალებული ისრისპირი. სამშვილდე (ფოტო ლ. კვახაძე)/ arrowhead with a rounded base. Samshvilde. (photo by k. Kvakhadze).

2-3. ფუძემოდარული ისრისპირი. სამშვილდე (ფოტო ლ. კვახაძე)/ arrowhead with a grooved base. Samshvilde. (photo by k. Kvakhadze).

ტაბ/Tab. III

1-3. ფუძემომრგვალებული ისრისპირი. სამშვილდე (გამოხაზა ლ. კვახაძე).

(კვახაძე)/ arrowhead with a rounded base. Samshvilde. (painted by k. Kvakhadze).

4-5. ფუძემოდარული ისრისპირი. სამშვილდე (გამოხაზა ლ. კვახაძე)/ arrowhead with a grooved base. Samshvilde. (painted by k. Kvakhadze).

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბერიკაშვილი, გ. (2017). *არქეოლოგიური გათხრები სამშვილდეში (2015-2016 წლის მასალები)*. ტაბ.23- 8. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- გრიგოლია, გ., ბერიკაშვილი, დ. (2018). ნეოლითური ქვის ინდუსტრია სამშვილდეიდან. *ჟურნალ „არქეოლოგია“*. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- გაბელაია, ნ. (2019). ბრინჯაოს ხანის მასალა სამშვილდის უახლესი გათხრებიდან. *ჟურნალი „არქეოლოგია“*. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- გაგოშიძე, ი., გობეჯიშვილი, ნ., და სხვა... (2023). *დოდლაურის სამაროვანი ძვ.წ. XV-VIII საუკუნეები*. თბილისი. ფავორიტი სტილი.
- ორჯონიკიძე, ა. (2005). *მასალები საქართველოს ადრებრინჯაოს ხანის არქეოლოგიისათვის*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი. თბილისი.
- ორჯონიკიძე, ა. (2015). *ადრეული ყორღანები საქართველოში*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი. თბილისი.
- მირცხულავა, გ., ორჯონიკიძე, ა., მინდიაშვილი, გ., ჯაფარიძე, ო. (1992). *ადრებრინჯაოს ხანა*. საქართველოს არქეოლოგია II. თბილისი.
- კვანაძე, ლ. (2020). *სამშვილდეში ახლად გამოვლენილი ქვის ინდუსტრია*. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჯაფარიძე, ო. (1969). *არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში*. თბილისი. საბჭოთა საქართველო.
- Ashot philiposyan. (2014). *exavations at metsamor*. Book. problems of early metal age archaeology of caucasus and Anatolia. Tbilisi. pp 42-50.
- Bernd Müller-Neuhof. (book) *Settlement, Survey, and Stone. Essays on Near Eastern Prehistory in Honour of Gary O. Rollefson*. Publisher: ex Oriente pp227-229.
- Keller, J., Djerbashian, R., Pernicka, E., Karapetian, SG., Nasedkin, V. (1996). *Armenian and Caucasian obsidian occurrences as sources for the Neolithic trade: vulcanological setting and chemical characteristics*. Demirci S. Ozer, A.M., Summeries. *Archaeometry* 94:68–86.
- La Russa, M. F., Randazzo, L., Ricca, M., Rovella, N., Barca, D., Ruffolo, S.A., Berikashvili, D., Kvakhadze, L. (2019). *The first archaeometric characterization of obsidian artifacts from the archaeological site of Samshilde (South Georgia, Caucasus)*. *Archaeological and Anthropological Sciences*.
- Mellaart, J. (1967). *Çatal Höyük – A Neolithic Town in Anatolia*. London: McGraw-Hill.

Newly discovered obsidian and flint arrowheads from SamShvilde

*Kvakhadze Levan,
The University of Georgia
levan.kvaxadze@gmail.com*

Summary

Preamble

Samshvilde is one of the ancient fortified cities in Georgia. It is located in Kvemo Kartli, Tetrtskaro Municipality, on a triangular basalt cape at the confluence of Chivchava and Khrami rivers. Stone arrowheads discovered as a result of archaeological survey are presented in the research.

The material context

Stone arrowheads are discovered on three areas of the former settlement. (I) The first area is the “citadel” which is the place of origin of several stone arrowheads. (II) The second discovered area is “Sioni” where stone arrowheads were found in trenches made to the south of the church and (III) the third area was superficially discovered to the south of the royal district, during reconnaissance on the slope of Khrami river.

Typological-morphological description of arrowheads

Various types of processed arrowheads were discovered in the former settlement. We divided them into two groups by the base form: I – with a rounded base and II – with a grooved base. The pit №1 discovered in the trench №7 is the most interesting among the trenches of the studied Sioni area. It was cut into the basalt source rock with the depth of up to 1.5 meters and diameters of up to 2 meters. The first 3 (three) presented arrowheads were discovered in the midden (trash pit). Arrowheads are presented in two types: with a rounded base and with a grooved base.

Item №I represents a transparent obsidian arrowhead with a rounded base. Its sizes are **2,4/1,9/0.4 cm**.

Item №II also represents an arrowhead with a rounded base which is made of brownish flint. The stone arrowhead is made on the whole flake plate and only its sides are covered with a thin sharpening retouch.

Item №III represents an arrowhead with a grooved base which has reached us in a damaged form. The item has a vertical grooving from the base to the top, to the middle part of the arrowhead and due to this, two equal sized wings are created on the bottom.

Item №4 is also interesting. An item similar to a multi-base arrowhead discovered in trench O-7 is considered as a semi-finished item. The arrowhead has reached us in an incomplete form. The item resembles items I and II by form, but processing of its sizes is incomplete and the dimensions are 2,9/2,3/0,4 cm.

The second area is the “citadel”. Item # 6 was discovered in the layers revealed under it. It looks like a grooved arrowhead, but the arrowhead has reached us in a deficient form. It was not possible to define the forms. Item # 6 represents a grey obsidian. Item №7 originates from the eastern part of the citadel and represents an arrowhead with a rounded base. The arrowhead has a wide base and lacks half of the top.

Conclusion

By **typology and morphology of processing of arrowheads** discovered in Samshilde former settlement, as well as by the materials, we can conclude that:

The leading material is obsidian. It is followed by flint. By typology, only arrowheads with a rounded base and a grooved base are presented. By typology, such arrowheads are disseminated both in the west and the east Georgia. Their dissemination period covers the Late Neolithic period and the Late Bronze Age to the Early Iron Age. Neolithic layers or materials have not been discovered in the former settlement until now, while ceramics of the Early, Middle and Late Bronze Age has been discovered in various areas of the former settlement. Thus, on the basis of comparison of typological analogues we can narrow the chronological range. Arrowheads with a rounded base discovered in Sioni area belong to the Middle Bronze Age both by processing technique and forms, and the same is true about arrowheads with a grooved base, while the arrowheads discovered at the citadel belong to the later period and the Late Bronze – Early Iron Age by forms and low-quality processing.